

Саша Срећковић

Етнографски музеј у Београду
sasasrec@gmail.com

Рат за (доминантни) поглед на свет?

Овај рад представља покушај да се, уз помало полемичну интонацију, изнесу извесне претпоставке или чињенице из угла етнолошке професије, *еснафа* или струке, чији је статус угрожен у овом бурном времену. Сматрамо да је угрожен неповољним трендовима у друштвеном и економском вредновању струке, односно неадекватном спољном перцепцијом њеног друштвеног задатка. Овакав статус ишчитава се кроз дејство појединих инструмената, које носиоци државне политике у Србији примењују, а што доприноси нашем утиску о претњи развоју, па и самом опстанку струке.

У позивном тексту овог скупа нагласак у разматрању је стављен на *културу ревизионизма* и претеране тенденције квантификације и оних научних резултата који се тешко могу прецизно мерити. Доминантна квалитативна димензија предмета хуманистичких наука (каква је и етнологија) често измиче било каквом мерењу. Мислим да је овако конципиран однос државних „налогодаваца“ у доброј мери увезен из Европске уније и САД, у процесу привођења бивших комунистичких земаља Европе капиталистичком друштвеном систему, кроз наметање тзв. *транзиције*, односно, у крајњој линији, наметањем специфичних економетријских захтева нашој струци у том контексту. Свакако да је глобална светска криза условила појачање притисака из средина с јаком прагматичном традицијом, те на пољу науке с јаком позитивистичком традицијом.

Желео бих да скренем пажњу на један делимично различити аспект проблема, а он се односи на различиту позиционираност, тачније скрајнутост етнологије и антропологије у односу на своја два старија и велика „брата“ из домена друштвених наука, оног другог „родитеља“ наше струке, а то су *економија* и *право*. Јер, приметна је њихова намера да сами, између себе, поделе целокупну, а тако обимну и разноврсну област „надлежности“, те и неопходни *друштвени инжењеринг* који из тога проистиче.

Без жеље за конфронтацијом, намера ми је да иницирам релативно нови увид у проблем статуса наше струке у динамици друштвених процеса данас.

Разуме се да се следствени статус нашег еснафа или струке рефлектује и у друштвеном утицају, тј. у ономе што називамо *јавно мњење*, односно у домету и интензитету гласности и видљивости етнолошког еснафа. У ту сврху пажњу скрећем само на одређене појмове са жељом да барем делимично осветлим њихов актуелни значај. Појам „еснаф“ помињем овде у смислу његовог савременог колоквијалног значења, као *професије* или струке, с појачаном конотацијом у смислу заштите чланова релевантне струке, како су то и подразумевала еснафска правила, нарочито од почетка касног средњег века у европским градовима, што се пре свега односило на сталезе трговаца и занатлија.

Најзад, жеља ми је да проблематизујем претпостављену нужност емпиријске везе између садржаја појмова „потреба“ и „тржишта“, као *аксиома* и као *панацеје* путем које своју легитимност и сталешку доминацију, нарочито у актуелном времену, претпоставља економска струка¹. Правна струка своју арбитарност у међуљудском саобраћају гради на отворенијим премисама моћи, као недвосмислени инструмент државне принуде.²

* * *

Изузетно динамична и турбулентна сцена актера друштвеног и економског развоја (те и регреса) у свету почетком XXI века као да нам све чешће подрива веру у рационалност, те праведност многих друштвено-економских процеса којима смо сведоци.

С друге стране, драматична редистрибуција друштвене и економске моћи захвата највећи део друштвеног организма, а томе нису одолеле ни професије које се баве тзв. *хуманистичким* наукама, нити оне које се баве *друштвеним* наукама. Етнологија и антропологија припадају делимично обема групама. Промене у цивилизацијском окружењу су толико крупне и брзе какве, вероватно, у историји до сада нису забележене.

Додуше, стратегије друштвеног, те институционалног прилагођавања променама постоје и на томе се стално ради. Ко их спроводи код нас, у Европи, у свету, свеједно ? У организованим људским заједницама данас, рекао бих више него икад, управу и контролу над природним и друштвеним ресурсима, *ergo* над друштвеном свешћу и

¹ Чак и ако концепт доминације тржишта не може (или због „коректности“ не сме) објаснити зашто је суд ове професије доминантан, постоји увек и могућност монопола од стране оних јачих као сигуран додатни „аргумент“.

² Ево примера дескриптивне дефиниције права: Право је скуп правила, норми о људском понашању, које су поткрепљене институционалном државном принудом. (<http://www.ius.bg.ac.yu/prof/Materijali/jovmio/Dokumenti/Problemi%20definisanja%20prava.htm>.)

јавним мњењем, преузима сасвим узак круг професија, односно њихових *еснафа*. Не може се наравно порећи да је та врста друштвене стратификације по линији професија и пре постојала. Само сасвим ограничени број њих су већ и априори фаворизоване, имају друштвено-политичку моћ или директно на њу утичу. Имају, најзад, и адекватну медијску слику о себи.

Ако говоримо о еснафима правника и економиста, верујем да није потребна шира елаборација тезе да су то најтраженије и најфаворизованије професије у домену управљања хуманим организацијама. Мање-више прикривени антагонизам ових професија у односу на неке друге, врло сродне, али неупоредиво мање утицајне, огледа се нарочито у области нормативе развоја људских заједница. Примери сарадње наше струке с економијом и правом су ретки, недостатни и углавном се ради о случајевима где се не генерише значајна друштвена моћ или нека озбиљнија лоби-група. Подручје заштите културне баштине би могао бити такав један пример, али сувише је мали број правника и економиста заинтересованих за ову врсту друштвене мисије.

А шта би рецимо могло да побуди сумњу у оправданост чињенице да се ради о доминантним професијама и еснафима, а захваљујући релативној доступности моћи и новца такође и најцењенијим?

И право и економија као науке и вештине почивају на претпоставкама *оскудице*, односно преке потребе. Економија на претпоставци оскудице у природним и људским ресурсима³ потребних за опстанак (пре свега људских) заједница, услед чега је током времена развила инструменте управљања и нумеричке контроле над ресурсима. Правна наука радије имплицитно претпоставља оскудицу у људском поимању и свести о *добру* и *злу*, тј. о појмовима истине, правде и правичности у међуљудским односима.⁴ И једна и друга наука на прилично арбитраран начин, развијајући сопствени инструментаријум, настоје да постигну доминацију, не само у свету науке, већ креирају нормативе за целокупни развој друштва. Следствено томе и сами припадници тих професија развијају еснафски менталитет да им је друштвена моћ инхерентна, па их је препуна политичка пракса. Из разлога што у свету стално постоји јавно прокламована јака потреба за овим професијама, оне су развиле и врло делатну друштвену праксу која се јавно цени као *вештина*, и то са врло изграђеним механизмима персуазије.

³ Уводна разматрања : Др Драган Веселинов, *Политичка економија* I, Чигоја штампа, Београд, 2007.

⁴ Више о томе видети у : Др Момчило Димитријевић, Др Мирољуб Симић, *Увод у право*, Bona Fides, Ниш, 2001.

Друге друштвене или хуманистичке науке нису у тој мери склоне нормативи, а досадашње искуство показало је да њихова повремена инструментализација од стране доминантних друштвених снага, у сврху постизања претежно краткорочних политичких циљева, има доста неславну историју.⁵

Такође, оне нарочито последњих деценија развијају све разноврсније и изнијансиране интерпретативне моделе који значајно обогаћују дискурсе о друштвеној и културној стварности, али истовремено као да немају ту делатну моћ да ефективније утичу на друштвени и политички живот и праксу кроз креирање одговарајућег јавног мњења. С обзиром на то да снага и утицај појединих еснафа утичу на јавно пожељне моделе перцепције и дискурса о стварности, можемо се запитати у којој мери интерпретације својствене етнологији/антропологији заиста утичу на јавно мњење, односно на поглед на свет одређеног броја људи. У сасвим скромној мери, свакако.

Нема сумње да је оскудица или прека потреба,⁶ као негативни импулс и негативна мотивација, константна датост људског бивствовања. А која је професија „позвана“ да истражује, управља и контролише, да меродавно суди о тој датости и њеним последицама? Да ли се одговор недвосмислено намеће? Да ствар буде гора по хуманистичке дисциплине, импликације појединих научних теорија могу потврдити оправданост оваквог чињеничног стања, а кад ово кажем мислим пре свега на теорију о хијерархији људских потреба Абрахама Маслоу,⁷ коју је прагматични свет здружено прихватио у принципима модерног менаџмента. По њој, док су основне базичне потребе незадовољене (физиолошке потребе и потребе за физичком безбедношћу), потребе вишег реда не могу да се актуелизују⁸. Занимљиво је, а није тешко запазити које друштвене групе, односно професије држе „кључ“ задовољења првих поменутих, „најнижих“ базичних људских потреба у овом контексту. Чак је и сама психологија, из чијег окриља долази ова теорија, најчешће инструментализована у процесу

⁵ Сетимо се само како су бесрамно за дневну ратно-политичку употребу медијски рабљени национални симболи и слични појмови у време распада СФРЈ, а који обично представљају предмет делатности етнологије.

⁶ Више о интеракцији појмова *потреба – тржиште – маркетинг* видети у: Philip Kotler, Gary Armstrong, *Principles of Marketing*, Prentice Hall, New Jersey, 2001.

⁷ Abraham H. Maslow, A Theory of Human Motivation, *Human Relations in Management*, South-Western Publishing Co. Cincinnati, Ohio, 1960. Иако се ради о најпознатијој и доминантној теорији у овом погледу, у међувремену су многе њоме инспирисане теорије релативизовале и нијансирале релевантне поставке А. Маслоуа.

⁸ Потребе *вишег реда*, као на пример: потреба за самоостварењем, ако је рецимо посебно мотивисана очувањем одређеног културног идентитета (чиме се иначе може бавити етнологија) или потреба за естетским вредновањем (чиме се може бавити историја уметности, али такође и етнологија, итд.).

друштвеног инжињеринга од стране доминантних професија. Углавном није боље прошла својевремено и у погледу „позајмице“ високопрофитабилног маркетинг концепта другим, моћнијим друштвеним сферама.

Етнологија/антропологија ретко или готово никад не улази у јасан друштвено-политички ангажман у Србији. Она као да се одавно помирила с тим да је бенигна и маргинална дисциплина која се бави само егзотичним питањима и као да се већ и сама поистовећује с јавном сликом о себи као прежитку из времена благостања и луксуза и као да не може и сама да пружи допринос промишљању виталних проблема друштвене заједнице. Насупрот томе, у англосаксонским земљама, на пример, друштвено-политички ангажман антрополога постоји већ више од једног века: од XIX века, најпре у раном развоју струке, иако углавном за потребе својих колонијалних управа, а касније за потребе управљања проблемима везаних за имиграцију у њиховим земљама. Свакако да прагматична традиција науке говори и о њеном значајном друштвеном утицају.

Данашње друштвене околности у којима егзистира српска етнологија означене су с неколико етикета, а на овом месту ћу поменути само *транзицију*⁹, јер она указује на ужелокалну карактеристику актуелних друштвено-економских процеса, нарочито узимајући у обзир да је у осталим земљама, где је претходно владао комунистички систем, процес транзиције углавном већ завршен.¹⁰ Укратко, транзиција у пракси означава наметање капитализма у свом сировом праоблику (у виду *првобитне акумулације капитала*) бившим комунистичким земљама, а где се систематски настали вакуум правне регулативе објашњава од стране законодаваца (те и њихових иностраних и корпоративних ментора) као нужна фаза у конституисању новог друштвеног поретка, па тако и имплицитно оправдава општи грабеж за (преосталим) ресурсима једне земље.

Шта би могла учинити једна релативно слабо утицајна струка попут етнологије данас сред наведених околности? Да ли само да егзистира на маргини догађаја чекајући „мрвице“ које ће ваљда и нама неко уделити да бисмо и надаље биолошки егзистирали, а можда и да бисмо надаље егзистирали као професија ако још уграбимо коју „мрвицу“ више? Вероватно не можемо а да оваквим питањима не забасамо дубоко у поље професионалне етике. Међутим, то питање отвара огроман простор за расправу, који овде и сада немам на располагању. Ограничио бих се сада само на неколико могућих аспеката интервенције етнологије код виталних

⁹ Транзиција (прелаз) је појам којим се означавају тзв. транзицијске земље, земље које су у прелазу из дириговане економије у тржишну, тј. из социјализма у капитализам (<http://hr.wikipedia.org/wiki/Tranzicija>).

¹⁰ Барем судећи по тврдњама арбитра који администрирају Европску унију.

хуманих и друштвених проблема почетком новог миленијума у Србији. Правци деловања могу бити разноврсни једнако колико је и сама струка разноврсна: по предмету делатности, по методолошким приступима и по теоријским платформама.

Један од тих аспеката је овде већ поентиран, а односи се на питање људских *потреба* на основу којег поједине друге професије – како сам већ констатовао – пледирају на сопствену стручну надлежност и легитимност, и то до нивоа искључивости у односу на друге професије. Природа хуманих потреба се данас најчешће у круговима носилаца друштвене моћи искључиво везује за појам *тржишта*. Струковна јавност, па затим и медијска и шира јавност на ове појмове гледају као на неупитни узрочно-последични низ. Јака логичка веза се додатно оснажује чињеницом да између потреба и тржишта најчешће постоји повратна спрега, тј. постоји доказани међусобни утицај, односно двосмерност дејства између тих појава. Сматрам да би етнологија и антропологија овде морале да интервенишу у неком тренутку, не само зарад статуса сопствене струке, већ и за љубав *целе истине* о свету који нас окружује. Проблематизовање питања тржишта и читавог цивилизацијског система који почива на неупитности тржишног система као врховног арбитра за област хуманих потреба, па самим тим и квалитета људског живота, сматрам за један од важних будућих задатака наше науке. Начин на који се, свеprisутним правдањем тржиштем у савременом свету, регулишу и освајају нове и нове области људског деловања и саобраћаја, оставља већ видљиве разорне последице по људску психу (многи продукти индустрије забаве, на пр.), физичко здравље (лоша али „економична“ храна, на пр.) и природну околину (многи производи фармацеутске индустрије, на пр.).

Некада је универзалност тржишног суда оспоравао комунизам и то углавном на идеолошким премисама. Данас, када тог друштвеног система, углавном, више нема у свету, остао је велики и празан „небрањени“ простор. Зар ће он бити препуштен само анархистичким и неким другим претежно маргиналним покретима, који тренутно углавном само рециклирају своје идеологије и методологије деловања ?

Није редак случај да се више хуманистичких и друштвених дисциплина бави сличним или готово истим предметом делатности, или различитим аспектима истих или сличних питања. Етнологија сама врло често дели свој предмет са социологијом, историјом, културном историјом, археологијом итд. Њене границе нису јасно повучене у односу на друге науке и дисциплине и то, углавном с правом, схватамо као предност. Када бисмо били солидарнији са сродним дисциплинама, када би оне међусобно биле хомогеније, вероватно је да и наведене претње статусу струке, на које скрећем пажњу у овом тексту, не би биле препознате као битан проблем. Самим тим би и јавни наступи етнолога добили ширу подршку и снагу у већем броју случајева. Свакако да је

важно, с једне стране, очувати аутономију појединачне струке, али понекад је чини се једнако важно учинити је утицајном у ширем друштвеном контексту кроз јавне наступе.

Етнологија код нас мора штавише превладати и проблем партикуларистичких интереса, чак и код постојећих етнолошких институција, што додатно отежава ситуацију.

Поред тога, нивои деловања унутар појединачне струке и еснафа, као и између сродних струка, представљају вероватно само једну димензију будућих еснафских стратегија. На нивоу државног система управе постоје „пукотине“ које такође онемогућавају ефикаснији утицај појединачних струка попут етнологије, што спада и у проблем појединачних еснафских инерција. Мислим, притом, на потребу за хоризонталним деловањем и самоиницијативном сарадњом између сектора образовања, науке и културе. Није, рецимо, реткост неразумеваше и антагонизам између науке и културе, односно међусобне перцепције претпостављених садржаја њиховог рада. Образовање обједињава науку и културу и има капацитет да превазиђе потенцијални или стварни конфликт. Образовање кључно утиче и на развој хуманих потреба, о којима сам овде већ говорио. Међутим, шта чинити у условима када различите политичке партије управљају овим секторима и тиме онемогућавају развој духа заједништва између њих ? Нема лаког решења, али ове препреке морамо стално имати у виду и настојати да их превазиђемо.

Сматрам да је јачање *активистичког* духа неопходно нашем еснафу и струци како би се наши увиди даље и јаче чули и перципирани. Етнологија може да баци нову светлост на људску природу и у смислу разматраних питања тумачења аутентичности људских потреба. Верујем да би могла битно допринети решавању конкретних, као и општијих проблема, уравнотеженијем развоју друштва и економије, те благотворно деловати на добробит и одрживост животне средине. Довољно је разлога за интервенције у бројним областима људских активности.